

Confronteren en heroriënteren

Hoe werkt herstelrecht, voor wie, in welke context?*

Bas van Stokkom

Veel onderzoekers hebben de afgelopen tijd hun aandacht verlegd naar het openen van de zwarte doos van het herstelrecht en het beantwoorden van de vraag hoe herstelrecht werkt. Welke theoretische aannames zijn het meest geschikt om het relatieve succes van herstelrecht te verklaren in termen van verantwoordelijkheidsgevoel bij daders en verminderde gevoelens van angst en verdriet bij slachtoffers? Deze bijdrage bespreekt een aantal veelbelovende, recente studies die aandacht besteden aan de genoemde hoe-vraag (hoe komen 'positieve' resultaten tot stand, en welke specifieke factoren zijn hierop van invloed?), in combinatie met de vraag voor wie (welke slachtoffers en daders participeren en wat zijn hun behoeften?) en de vraag in welke context (welke delicten lenen zich voor herstelrecht?).

Inleiding

Restorative justice (herstelrecht) is de laatste decennia niet weg te denken uit criminologische theorievorming en debatten. Onder anderen John Braithwaite (1989) en Shadd Maruna (2001) hebben interessante duidingen toegevoegd aan het palet van criminologische theorieën. In de praktijk verloopt de ontwikkeling van herstelrecht langzamer. Herstelrecht behoort niet tot de mainstream van het strafrechtelijke systeem, behalve in jurisdicties als Nieuw-Zeeland en sommige deelstaten in Australië waar het jeugd(straf)recht herstelrechtelijk is ingebed. Het uitblijven van een stevige doorgroei heeft onder meer te maken met de drempel waar deelnemers overheen moeten om een confronterend gesprek aan te gaan met de tegenpartij. Daarnaast blijft het aantal verwijzingen vanuit de magistratuur naar mediation en herstelbemiddeling beperkt (Laxminarayan & Wolthuis, 2015). Niettemin kan herstelrecht een goed rapport overleggen. Onderzoekresultaten rondom tevredenheid van de deelnemers tonen aan dat in zowat alle programma's een grote meerderheid tevreden is over de gevolgde procedure. Slechts een klein percentage is ontevreden. De cijfers voor participanten die enkel een traditionele strafzaak doorliepen, liggen beduidend lager (Shapland et al., 2011; Strang et al., 2013). Ook veel recidiveonderzoeken bieden positieve aanknopingspunten, maar de resultaten zijn ingewikkeld en soms tegenstrijdig (Piggott & Wood, 2018). Indien het programma goed wordt uitgevoerd, zonder druk op de deelnemers of het afraffelen van de procedure, blijken behoorlijk veel herstelrechtelijke programma's

* Veel dank aan Janny Dierx, die een eerdere versie van kritische kanttekeningen voorzag.

te resulteren in recidivevermindering (Jonas-van Dijk et al., 2020, 2023). Daarbij is van belang te beseffen dat zelfselectie een rol speelt. Daders die zich voorafgaand aan de ontmoeting al verantwoordelijk voelen en berouw tonen, zullen eerder kiezen voor participatie in een herstelrechtelijke procedure. De ontmoeting kan dan ook een reeds ingezette oriëntatie op desistance versterken (Lauwaert & Aertsen, 2016; Suzuki, 2020; Jonas-van Dijk et al., 2023). Jonas-van Dijk et al. (2020) stelden vast dat verminderde recidive niet alleen het resultaat is van een self-selection bias, maar ook van ervaringen die zijn opgedaan tijdens het mediationproces. Sommigen, onder wie Lawrence Sherman en collega's (2015a, 2015b), stellen alles in het werk om door middel van evidence based onderzoek aan te tonen dat herstelrechtelijke programma's bijdragen aan de preventie van misdaad. Zij pogen beleidsmakers ervan te overtuigen dat meer investeren in herstelrechtelijke programma's loont ('reduce crime and save money').¹ Andere onderzoekers vertrouwen meer op kwalitatief onderzoek en kijken sceptischer naar de benadering van 'bewezen effectieve interventies'. Verwonderlijk is dat niet, want zij richten hun aandacht eerder op de behoeften en verwachtingen van slachtoffer en dader, en hoe zij de ontmoeting ervaren. Net als de 'good lives'-benadering (Ward & Maruna, 2007) gaan zij ervan uit dat de motivatie van de dader het aangrijpingspunt is voor rehabilitatie. Daarentegen neigt onderzoek in de 'wat werkt'-stijl er vaak toe kant-en-klare interventies aan te bevelen en de dader tot 'risicodrager' te reduceren. Bovendien leert de 'wat werkt'-benadering weinig over de vraag hoe, in welke omstandigheden en voor wie herstelrechtelijke ontmoetingen werken, en welke betekenis de deelnemers daaraan geven. Mede uit onvrede daarover hebben veel onderzoekers recentelijk de focus verlegd naar het openen van de 'black box' en de vraag *hoe* herstelrecht werkt (Bolitho, 2017; Suzuki, 2020; Lanterman, 2021). Welke theoretische assumpties zijn het meest geschikt om het relatieve succes van herstelrecht te verklaren in termen van verantwoordelijkheidszin bij daders en verminderde gevoelens van angst en verdriet bij slachtoffers? In Nederland is er een onderzoeksproject aan gewijd, genaamd 'Opening the blackbox of victim-offender mediation', uitgevoerd door Jiska Jonas-van Dijk.

In deze bijdrage bespreek ik een aantal veelbelovende, recente onderzoeken die aandacht geven aan de genoemde *hoe*-vraag (hoe komen 'positieve' resultaten tot stand, en welke specifieke factoren hebben daarop invloed?), in combinatie met de vraag *voor wie* (welke slachtoffers en daders participeren en wat zijn hun behoeften?) en de vraag *in welke context* (welke delicten lenen zich voor herstelrechtelijke ontmoetingen?). Het gaat overigens slechts om een kleine greep uit de enorme hoeveelheid aan onderzoeken rondom 'restorative justice' die de laatste jaren zijn gepubliceerd.² In het bestek van deze korte bijdrage kunnen uiteraard slechts enkele aspecten van genoemde vragen aan bod komen, zij het wel urgente en relevante aspecten.

1 Voor scherpe kritieken op Shermans 'evidential utopia' zie Hough (2010) en Tilley (2009).

2 Voor recente overzichten van internationale onderzoeksbevindingen zie o.a. Suzuki en Yuan (2021) en Jonas-van Dijk et al. (2023). Voor een overzicht van Nederlands evaluatieonderzoek zie Elbers et al. (2020).

Hierna passeert een aantal onderzoeken de revue die interessante antwoorden geven op de *hoe*-vraag: welke werkzame factoren dragen er tijdens de ontmoeting toe bij dat het slachtoffer het gebeurde kan verwerken en dat de dader een meer prosociale mentale oriëntatie kan ontwikkelen? Ik zet uiteen dat theoretische noties rondom schaamte, beschaming ('reintegrative shaming') en de collectieve emotiedynamiek tijdens de ontmoeting weinig zinvol zijn om de werkzame factoren van de herstelrechtelijke ontmoeting op het spoor te komen. Vervolgens zet ik uiteen dat noties rondom hertaxatie en herbeoordeling van het gebeurde tijdens de confrontatie betere papieren hebben, in het bijzonder de theorie van 'memory reconsolidation' (Bolitho, 2017).

In de paragraaf daarna bespreek ik een aantal aannames en onderzoeksbevindingen die betrekking hebben op de *voor wie*- en *welke context*-vragen. Uit veel onderzoek blijkt dat ontmoetingen die gefocust zijn op geweldsdelicten en de impact ervan, de meest positieve resultaten afwerpen. Vooral slachtoffers kunnen er baat bij hebben. Zij worstelen doorgaans met de vraag 'waarom ik?' en proberen het gebeurde een plaats te geven in hun zelfbeeld. Die positieve resultaten halen de vooronderstelling onderuit dat herstelrecht vooral gereserveerd zou moeten worden voor relatief lichte misdrijven van vooral jeugdigen (zie o.a. Buruma, 2004). Voor ik toekom aan deze vragen, bespreek ik eerst enkele uiteenlopende herstelrechtelijke definities, perspectieven en programma's. Waarmee zij aangegeven dat het herstelrecht een bonte verzameling vormt van verschillende zienswijzen en aanpakken.

Herstelrecht: definities, perspectieven en programma's

Herstelrechtelijke ontmoetingen beogen slachtoffer en dader (en mogelijk andere belanghebbenden) met elkaar in gesprek te brengen over het gebeurde en de nasleep ervan, en na te gaan hoe leed te boven kan worden gekomen. Herstelrecht is gericht op 'goedmaken' en heeft anders dan het strafrecht vooral een toekomstgericht perspectief, waarbij genoegdoening bieden aan het slachtoffer vooropstaat (Van Ness & Strong, 2006). Er moet wel aan verschillende voorwaarden worden voldaan, waaronder bekennen van schuld door de dader.

Er zijn veel definities van herstelrecht in omloop. In de literatuur wordt doorgaans een onderscheid gemaakt tussen een procesdefinitie en een resultaatgerichte definitie. In het eerste geval wordt herstelrecht gezien als een besluitvormingsproces dat kenmerken bevat als wederzijds respect en een probleemoplossende oriëntatie. Een veelgebruikte definitie omschrijft herstelrecht als: 'a process whereby parties with a stake in a specific offence collectively resolve how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future' (Marshall, 1999, p. 5). In veel jurisdicties wordt deze procesdefinitie gebruikt. De resultaatgerichte visie, ook wel een 'maximalistische benadering' genoemd, definieert herstelrecht als 'every action that is primarily oriented towards doing justice by repairing the harm that has been caused by crime' (Bazemore & Walgrave, 1999, p. 48). Deze visie omvat ook herstelsancties, bijvoorbeeld de verplichting schadevergoeding aan het slachtoffer te betalen, aan een slachtofferfonds of aan de gemeenschap.

Achter die definities gaan uiteenlopende perspectieven schuil. Daarbij is de vraag van belang of het herstelrecht zich al dan niet binnen het strafrechtelijke systeem zou moeten positioneren. Tegenstanders daarvan, de zogenaamde ‘puristen’, vinden dat het herstelrecht zich onafhankelijk dient op te stellen en weg moet blijven van dwang en bestraffende benaderingen. De overeengekomen afspraken tussen de partijen volstaan (McCold & Wachtel, 2002). Voorstanders van een sterkere positionering binnen het strafrechtelijke systeem leggen meer nadruk op resultaten: binnen het strafrechtelijke systeem schadevergoeding zien te realiseren, o.a. door het opleggen van herstelrechtelijke sancties (Walgrave, 2000).

Er bestaan vele uiteenlopende vormen van herstelrechtelijke programma's, waaronder twee modellen die wereldwijd benut worden: *victim-offender mediation* (VOM) en *conferencing*. VOM bestaat uit een vrijwillig gesprek tussen slachtoffer en dader in aanwezigheid van een ervaren bemiddelaar. De communicatie staat in het teken van het stellen en beantwoorden van vragen rondom het gebeurde en de implicaties daarvan. De rol van de mediator is het creëren van veiligheid en het begeleiden van het proces, naast het bieden van een goede voorbereiding op de bijeenkomst. VOM is in Europa het meest voorkomende model.

Conferencing daarentegen wordt vooral benut in Australië, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten. Dat model is in Nieuw-Zeeland voortgekomen uit de jeugdzorg en jeugdrechtspraak, waarbij familieleden van slachtoffer(s) en dader(s) oplossingen voor wangedrag trachten te vinden (Van Ness & Strong, 2006). Deze conferenties zijn inclusiever dan VOM, in die zin dat familieleden van de partijen, ondersteunende personen en leden van de gemeenschap worden betrokken. Bij conferencing hebben ‘facilitators’ een meer controlerende rol; zij treden minder op de voorgrond dan de mediator tijdens een slachtoffer-daderbemiddeling (Hansen & Umbreit, 2018). Hoewel de doeleinden vergelijkbaar zijn met die van VOM, staat conferencing meer in het teken van communicatie met personen die hulp en steun kunnen bieden. De dader zou aldus wangedrag achter zich kunnen laten en zich kunnen ontdoen van een negatief label (hetgeen aansluit op de re-integratieve aspecten van de theorie van Braithwaite, 1989).

Herstelrechtelijke procedures worden toegepast voorafgaand aan de justitiële strafoplegging (mediation in strafzaken) of juist daarna. In zogenaamde *post-sentencing mediations* heeft de ontmoeting vooral de functie het gebeurde te verwerken. In mediation in strafzaken is dat ook van belang, maar worden tevens afspraken gemaakt over een schadevergoeding of andere verplichtingen die de dader op zich neemt.

In Nederland wordt onderscheid gemaakt tussen mediation in strafzaken en herstelbemiddeling. Wat betreft mediation in strafzaken – in België: ‘bemiddeling in strafzaken’ – maken de door de dader na te komen afspraken onderdeel uit van de strafprocedure en strafoplegging. De rechter of officier van justitie houdt rekening met de uitkomst van het gesprek, althans indien slachtoffer en dader een eindovereenkomst hebben ondertekend. De afspraken die in die overeenkomst zijn vastgelegd, vervangen niet noodzakelijkerwijs de straf. Verwijzingen worden meestal gedaan door genoemde magistraten. Herstelbemiddeling vindt daarentegen meestal

plaats nadat een vonnis is uitgesproken. Het belangrijkste doeleinde is om aan de behoeften van de deelnemers tegemoet te komen. Zelfverwijzingen zijn kenmerkend voor herstelbemiddeling.

Hoewel definities vaak uiteenlopen en er verschillende modellen bestaan, beogen alle programma's tegemoet te komen aan een aantal behoeften van de betrokken partijen die het traditionele strafrechtelijke systeem niet kan vervullen: de dader dient genoegdoening te bieden aan het slachtoffer, en wel door zich te verontschuldigen en op actieve wijze de schade te herstellen die het gevolg is van het misdrijf; daarnaast is er aandacht voor de problemen waarmee de dader worstelt.

In het navolgende wordt gerefereerd aan onderzoeksbevindingen die betrekking hebben op zowel VOM als conferencing. Ik geef geen aandacht aan grootschalige, collectieve vormen van herstelrecht in postconflictcontexten noch aan waarheidscommissies. Ook geef ik geen aandacht aan vormen van indirecte communicatie, zoals pendelmediation of briefwisseling, waarbij de partijen elkaar niet persoonlijk ontmoeten.

Hoe werkt herstelrecht: theoretische duidingen

Er is nog altijd weinig duidelijkheid over de vraag hoe het relatieve succes van herstelrechtelijke programma's verklaard kan worden. Hieronder volgt een bespreking van een aantal theoretische duidingen die van belang zijn om die vraag te kunnen beantwoorden. Maar eerst plaats ik enkele kanttekeningen bij theorieën rondom enerzijds schaamte en beschaming en anderzijds de collectieve emotiedynamiek.

Schaamte, shaming en de collectieve emotiedynamiek: enkele kanttekeningen

Volgens John Braithwaite (1989) kan het ritueel van 'reintegrative shaming' de motivatie van de dader om te stoppen met misdaad versterken. Die 'shaming' is gericht op de daad en niet op de persoon van de dader en wordt vergezeld door wenken van heracceptatie. Wanneer 'shaming' stigmatiserend van aard is, zoals bij gerechtelijke interventies vaak het geval is, bestaat het risico dat de dader niet meewerkt en zich blijft identificeren met delinquente groepen.

Opmerkelijk is dat juist in de context van herstelrecht veel kritiek is geuit op deze theorie. De theorie zou te veel op de dader gefocust zijn, zodat slachtoffers kunnen worden 'gebruikt' om daders op het juiste pad te brengen. Daarnaast brengt de ontmoeting zelf – alleen al omdat mensen de ruimte met elkaar delen – veel schaamte voort en het zou overbodig zijn daar nog eens bewust beschaming aan toe te voegen. In handleidingen voor de procedure speelt het appelleren aan schaamtegevoel en 'shaming' dan ook geen enkele rol.

Bovendien voert schaamte als zodanig niet noodzakelijk tot inkeer of verantwoordelijk handelen. Schaamte kan de dader ertoe bewegen een passieve, teruggetrokken rol aan te nemen, zodat de uitingen van het slachtoffer onvoldoende tot hem doordringen. Veel jonge daders gaan dusdanig gebukt onder de vervreemdende setting waarin zij zich bevinden (vooral in conferenties), dat zij dichtslaan of niet toekomen aan het vertolken van een (fatsoenlijk) excuus (Suzuki & Wood, 2017). Schaamte, in het bijzonder geloochende schaamte, kan ook tot gewelddadig hande-

len leiden (zie o.a. Scheff & Retzinger, 1991). Schaamte kan dan ook niet het sleutelement zijn van een geslaagde bijeenkomst, zoals de these van 'reintegrative shaming' suggereert (Shapland et al., 2011, p. 177). In veel gevallen komt het erop aan de dader te assisteren om gezichtsverlies en angst voor afwijzing te managen, zodat het gesprek niet doodloopt (Harris & Maruna, 2006). Anderzijds kan het aanschouwen van een dader die worstelt met schaamtegevoelens voor het slachtoffer juist een kantelmoment zijn om het beeld van hem bij te stellen (Van Stokkom, 2002). De mediator zou dan juist die gevoelens bespreekbaar kunnen maken. Hoe dat ook zij, de aanname om tijdens de ontmoeting doelbewust op schaamte aan te sturen, lijkt niet vruchtbaar.³

Ondanks die kritiekpunten blijft Braithwaites kerngedachte dat de dader re-integratief aangesproken dient te worden van belang. Die gedachte sluit overigens nauw aan op de theorie van procedurele rechtvaardigheid (zie verderop): de kans dat mensen zich aan de wet zullen houden, is groter wanneer zij fair en met respect worden bejegend. Ook de *defiance*- en *labelling*-aspecten van Braithwaites theorie blijven waardevol: een veroordelende en bestraffende manier van aanspreken roept weerstand en verzet op en het negatieve etiket wordt leidraad van handelen (Sherman, 1993).

Theorieën rondom de collectieve emotiedynamiek die optreedt tijdens het groepsritueel van conferenties veronderstellen soms dat die dynamiek als zodanig het werk doet en een mentale verandering bij de deelnemers teweeg zou brengen (voor een overzicht zie Van Stokkom, 2019). De suggestie is dat gedeelde emoties – waaronder zich invoelend verplaatsen in wat de ander heeft doorgemaakt – andere orientaties bij de participanten bewerkstelligen. Slachtoffer en dader zouden daarvoor elkaar op een meer menselijke manier waarnemen en begrijpen.

De betreffende theoretici hebben echter de neiging toe te redeneren naar een 'happy ending', een eindfase waarin de deelnemers zich welwillend tonen en geneigd zouden zijn vergeving te schenken (zie o.a. Retzinger & Scheff, 1996).⁴ Meredith Rossner (2013) suggereert in haar theorie dat het herstelrechtelijke ritueel zou culmineren in solidariteit en sociale binding. Die saamhorigheid komt echter gedurende de ontmoeting meestal niet tot stand, zeker niet bij jeugdconferenties die gekenmerkt worden door weinig communicatie en een 'lage emotionele temperatuur' (Van Stokkom, 2019). Indien gedeelde emoties zich voordoen, dan lossen die doorgaans na afloop van de samenkomst weer snel op. De betreffende onderzoekers neigen ertoe de emotiedynamiek in een theoretisch korset te persen, lopend van het uiten van boosheid en het vertolken van pijnlijke gevoelens naar onderlinge toenadering.⁵ Dat heeft weinig te maken met het relatief onvoorspelbare verloop van de communicatie tijdens de ontmoeting. Bovendien blijft de manier waar-

3 In een herziene versie van de 'reintegrative shaming'-theorie erkennen Braithwaite en Braithwaite (2001) dat shaming in contexten die als zodanig beschamend worden ervaren, stigmatiserend kan zijn.

4 Bewoordingen die zinspelen op vergeving en verzoening spelen echter nauwelijks een rol, althans in het gesecculariseerde Noordwest-Europa (Chapman & Chapman, 2016; Shapland, 2016).

5 Veel onderzoekers geven overigens aan dat het hier om een 'ideale cyclus' van emotionele communicatie gaat.

op de deelnemers de negatieve gebeurtenis herbeoordelen en hervertellen buiten beeld.

Kortom, het lijkt erop dat sturen op schaamte geen gunstige bijdrage kan leveren aan de onderlinge communicatie tijdens de ontmoeting. En het lijkt er evenmin op dat de collectieve emotiedynamiek tijdens de ontmoeting culmineert in onderlinge binding, misschien een kleine subgroep van succesvolle conferenties daargelaten. Nu is wel vastgesteld dat constructieve vormen van schaamte, tezamen met schuld en wroeging, een belangrijke rol spelen bij het ontwikkelen van een prosociale attitude en het oppakken van verantwoordelijkheid (Jonas-van Dijk & Zebel, 2019). Ook is vastgesteld dat het schaamte- en schuldgevoel van daders, tezamen met morele vaardigheden als empathie voor het slachtoffer en het nemen van verantwoordelijkheid, zes tot acht weken na de herstelrechtelijke ontmoeting zijn toegenomen (zie Jonas-van Dijk et al., 2022). Maar de ontwikkeling van die morele capaciteiten is wat anders dan de schaamtegevoelens waarmee de dader worstelt tijdens de beladen ontmoeting. Bovendien is het aannemelijk dat een geëmotioneerd ‘anders kijken’ naar de wederpartij voorafgaat aan het tonen van wederzijdse empathie. Die heroriëntatie is te danken aan de mentale ontregeling die de confrontatie teweegbrengt. Daarmee raken we de kern van de vraag ‘hoe werkt herstelrecht’.

Hoe de confrontatie een heroriëntatie teweegbrengt

Onderzoeker Jane Bolitho (2017) bestudeerde een post-sentencing programma in New South Wales waarin de impact van zware misdaad werd besproken (o.a. moord, mishandeling, gewapende overvallen en seksueel geweld). Slachtoffers/nabestaanden en daders werden twee weken voorafgaand aan en twee weken na afloop van de ontmoeting geïnterviewd, maar ook vijf jaar later. De gevoelens en oriëntaties van slachtoffers evolueerden over langere termijn van boosheid naar verlichting, de last achter je kunnen laten en je op de toekomst kunnen richten, die van daders van een schuldig gevoel naar opluchting.

In het kader van dat onderzoek heeft Bolitho het concept ‘memory reconsolidation’ (MR) benut om de mentale veranderingen van deelnemers die tijdens een herstelrechtelijke ontmoeting plaatsvinden, te duiden.⁶ MR verwijst naar het neurologische proces waarmee we herinneringen in onze hersenen opslaan. Wanneer tijdens de confrontatie met de dader de misdadige gebeurtenis opnieuw ter sprake komt, wordt het emotionele geheugen gereactiveerd; de daardoor voortgebrachte dissonantie triggert een herschrijven van de gebeurtenis. Het proces van MR wordt dan ook gekenmerkt door geheugenontregeling: de nieuwe indrukken en realiteiten sluiten niet aan op bestaande herinneringen. Het bewustzijn wordt daardoor ontvankelijk voor hernieuwde betekenisgeving.

Volgens Bolitho worden tijdens de ontmoeting – zonder het te intenderen – de voorwaarden nagebootst die nodig zijn om MR te laten plaatsvinden. De herstel-

6 MR wordt veel in psychotherapeutische contexten benut. Daarbij wordt getracht de betekenissen die mensen aan een negatieve gebeurtenis hebben gegeven af te breken door tegengestelde ervaringen te exploreren (Ecker et al., 2012). Conform de cognitieve gedragstherapie kan aldus een objectievere kijk op de eigen gevoelens en waarnemingen worden ontwikkeld.

rechtelijke ontmoeting kan dan ook het best als een oprijlaan naar nieuwe betekenisgeving worden gezien 'in plaats van een emotionele transformatie per se' (Bruce & Bolitho, 2019, p. 403). Anders dan theorieën die veronderstellen dat de collectieve emotiedynamiek gedurende de ontmoeting steeds intensiever wordt, vinden emotionele veranderingen juist vaak in de aanvangsfase plaats.

'The MR lens could explain this; the immediacy of someone's physical presence and presentation may be wildly divergent from what was expected or imagined. Another possibility is that because (...) there is such intensive preparation, including contact with the facilitator the day before and in the hours leading up to the meeting, the reactivation component may begin immediately (...), explaining the powerful shifts in emotion described right at the start of the meeting.' (Bolitho, 2017, p. 248)

Bolitho legt in haar studies geen link tussen MR en de emotietheorie van *cognitive reappraisal* (zie o.a. Rimé, 2009), terwijl die perspectieven wel op elkaar aansluiten. Cognitieve hertaxatie duidt in deze context op het veranderen van de betekenis die aan een (ingrijpende) gebeurtenis wordt gegeven, zodanig dat negatieve emoties minder greep krijgen. Dat kan ertoe bijdragen dat het perspectief op de negatieve gebeurtenis en de daarmee verbonden emoties kantelt (Fischer & Pauw, 2022).⁷ Daarbij speelt dat de verschijning van de dader, bijvoorbeeld omdat hij aangeslagen en integer overkomt, een onverwacht sterke impact kan hebben op het slachtoffer. Mogelijk prikkelt die ervaring om de beeldvorming over de dader bij te stellen. Dat kan ook een (heel) andere beoordeling van het gebeurde bewerkstelligen en tot een beter begrip leiden van de eigen gevoelens daarover.⁸ Die omslag kan zich – zoals Bolitho vaststelde – al in het begin van de ontmoeting voordoen. Ook de dader krijgt tijdens de ontmoeting te stellen met dissonante indrukken en gewaarwordingen, bijvoorbeeld het abrupte besef dat anderen mogelijkheden voor hem zien, of het bevrijdende gevoel dat spreken over zijn kwetsbare kanten helemaal niet 'zwak' hoeft te zijn (Armour & Sliva, 2016). Daarnaast kan het besef postvatten dat hij zijn 'verantwoordelijke zelf' op de voorgrond moet plaatsen, vooral wanneer hij gewaar wordt hoe pijnlijk en ingrijpend de gevolgen van zijn handelen zijn voor het slachtoffer (Lauwaert & Aertsen, 2016).⁹ Onderzoek naar en reflectie op de mentale heroriëntatie die voortspruit uit de confrontatie an sich, spelen binnen herstelrechtelijke theorievorming vooralsnog een bescheiden rol. Tot op heden is meer aandacht uitgegaan naar communicatieve en

7 Reappraisal-training wordt onder andere toegepast in de context van collectieve conflicten waarbij getracht wordt diepgewortelde overtuigingen over vijandige groepen te veranderen (Halperin et al., 2013).

8 Daarbij speelt het subjectieve gevoel van het slachtoffer dat hij een vollediger zicht op de waarheid heeft gekregen vermoedelijk een grote rol (Quinney et al., 2022).

9 Peleg-Koriat en Weimann-Saks (2019) stelden vast dat deelnemers aan een Israëliisch programma van slachtofferbewust werken in gevangenissen een groter besef kregen van de veroorzaakte schade en de omvang ervan. Deze cognitieve hertaxatie resulteerde ook in grotere bereidheid deel te nemen aan herstelbemiddeling.

narratieve technieken om een heroriëntatie bij de deelnemers te bewerkstelligen.¹⁰ Voorbeelden daarvan zijn benaderingen die de mogelijkheden van re-storying, re-framing en re-positioning verkennen. Daarbij ligt de focus op het destabiliseren en herschrijven van het dominante conflictverhaal en het (gezamenlijk) ontwikkelen van nieuwe interpretaties op het gebeurde en de impact ervan.¹¹ Het toewerken naar de constructie van alternatieve (zelf)narratieven is echter moeilijk inpasbaar in één enkele mediationbijeenkomst. De re-framing van identiteiten lijkt meer op zijn plaats te zijn in therapeutische gesprekken. Genoemde benaderingen lijken ook geschikter voor meerdaagse programma's met relatief veel deelnemers, waaronder community conferences en vredesgesprekken in postconflictcontexten.

Van de overige verklaringen die antwoord pogen te geven op de 'hoe werkt herstelrecht'-vraag, blijft de theorie van procedurele rechtvaardigheid van belang. Die theorie richt zich op het gevoel eerlijk, gelijkwaardig en met respect behandeld te worden, en serieus genomen te worden. De basisveronderstelling is dat mensen die op die manier worden bejegend, eerder medewerking verlenen en naleving van de regels vanzelfsprekender achten. Veel onderzoek wijst uit dat herstelrechtelijke programma's goede voorwaarden bieden om procedurele rechtvaardigheid te ervaren. Zowel slachtoffers als daders voelen zich eerlijk en respectvol behandeld in dergelijke bijeenkomsten (zie o.a. Tyler, 2006). Daders die aan een herstelrechtelijk programma mee hebben gedaan, scoren hoger op waargenomen procedurele rechtvaardigheid (Shapland et al., 2011; Tyler et al., 2007) en respect voor politie en justitie (Strang et al., 2011) dan daders die in traditionele gerechtelijke processen participeerden.

Tijdens de communicatie speelt het vertrouwen in mediators en/of facilitators een grote rol. Hun steun is van groot belang om respectvolle bejegening te waarborgen (Bolitho & Bruce, 2017). Voor slachtoffers kan dat belang niet overschat worden (Shapland et al., 2011). Voorafgaand aan de ontmoeting spelen zij een doorslaggevende rol om de deelnemers het gevoel te geven dat zij de confrontatie aankunnen (Suzuki, 2020).

'Voor wie' en 'in welke context': slachtoffers van geweldsmisdrijven

In deze paragraaf verschuift de aandacht naar onderzoeken die duidelijk maken dat het herstelrecht zich sterker zou kunnen richten op ontmoetingen die in het teken staan van geweldsdelicten en de nasleep ervan. Dat wil niet zeggen dat zaken waarin personen geen letsel is toegebracht, per definitie minder positieve resultaten voortbrengen. Zo kunnen daders van vermogenscriminaliteit er van doordrongen

10 Voor een uitstekende studie van (gebrek aan) communicatie in Australische jeugdconferenties, zie Zappavigna & Martin, 2018.

11 Re-storying vormt de kern van narratieve mediation: het identificeren van mogelijkheden om de overtuigingen van de deelnemers op een ander spoor te zetten (Winslade & Monk, 2000). De (her)positioneringstheorie is onder andere uiteengezet door Langdon (2016), waarbij onder andere vooringenomen positioneringen ('de dader is niet meer te redden') worden bestreden. Voor de rol van reframing in de herstelrechtelijke ontmoeting, zie Van Vuuren en Van Vuuren-Verkerk (2022).

raken dat zij meer schade hebben veroorzaakt dan ze dachten en dat er wel degelijk een slachtoffer is. Fraude en bedrijfscriminaliteit lenen zich niet goed voor herstelrecht, alleen al omdat er welhaast geen bekende verdachten zijn.

Op basis van haar evaluatie van het South Australian Juvenile Justice (SAJJ)-project concludeerde Kathleen Daly (2005) dat slachtoffers die diep geraakt zijn door het delict en aanhoudend worstelen met de impact daarvan, weinig sympathie tonen voor de jonge daders. Zij zijn ervan overtuigd dat daders weinig gemotiveerd zijn om hun gedrag te veranderen en slechts op zichzelf gericht zijn. Voor slachtoffers die minder worstelden met de nasleep was het daarentegen makkelijker om betrokken te zijn bij de toestand van de dader. Mede op grond van deze en verwante studies was er lange tijd voorbehoud om slachtoffers van ernstige misdaad te betrekken bij herstelrechtelijke afdoeningen. De mening vatte post dat geweldsmisdrijven – en seksuele misdrijven – niet geschikt zouden zijn om herstelrechtelijk af te doen.

Daar is verandering in gekomen. Onderzoeken naar goed uitgevoerde programma's waarbij gemengde methoden zijn benut (inclusief interviews), zoals die van Shapland et al. (2011), laten zien dat slachtoffers van tamelijk ernstige delicten – gepleegd door volwassen daders – goed te spreken zijn over deelname aan de ontmoeting: 70 procent keek er tevreden op terug. Zij vonden de procedure fair, voelden zich veilig en niet angstig. Er was geen sprake van secundaire victimisatie; weinigen rapporteerden negatieve ervaringen. Als slachtoffers rechtstreeks wordt gevraagd of deelname aan het herstelgesprek hen heeft geholpen, is het antwoord overwegend positief: 64 procent voelde zich beter, 2 procent slechter (Shapland et al., 2011, p. 146).¹² Volgens de auteurs bevestigt dat de veronderstelling dat gezamenlijk spreken over het misdrijf en de nasleep ervan therapeutisch in zichzelf is.¹³ Vooral de studies van Jane Bolitho (2015; Bruce & Bolitho, 2019) hebben uitgewezen dat zorgvuldig voorbereide herstelrechtelijke ontmoetingen met reeds bestrafte volwassen daders die ernstige misdrijven hebben gepleegd en in de gevangenis belandden, doorgaans bijdragen aan het herstel van slachtoffers. In 95 procent van de gevallen wordt tegemoetgekomen aan hun rechtvaardigheidsbehoeften (Bolitho, 2015). Het onderzoek laat helder zien dat deze slachtoffers veel kunnen winnen bij deelname, ook bezien over langere termijn, vooral in termen van verwerking van het gebeurde. Het blijkt mogelijk om op consistente wijze een veilige omgeving te creëren. Er moet dan wel aan de nodige voorwaarden worden voldaan: de facilitatoren moeten ervaring hebben, in een team opereren (gesteund door reclasseringswerkers), expliciet het beginsel van 'doing no harm' omarmen en geen tijdsdruk ervaren.¹⁴

- 12 Kwalitatief onderzoek van Van Camp en Wemmers (2013) laat zien dat slachtoffers van geweldscriminaliteit de herstelrechtelijke benadering als procedureel rechtvaardig beoordelen, ongeacht de uitkomsten van de ontmoeting. Zij voelen zich erkend en ervaren 'empowerment' in termen van controle hebben over de situatie.
- 13 Met daders die geweldsdelicten hebben gepleegd, zijn redelijk goede desistance-resultaten bereikt. Strang et al. (2011) stelden vast dat die daders significant minder recideerden dan daders van vermogensdelicten.
- 14 Voor een ander zorgvuldig opgezet programma waarbij slachtoffers van ernstige geweldsmisdrijven met de dader in gesprek gaan, zie Armour & Umbreit 2018.

Slachtoffers bij wie het geweldsmisdrijf minder diepe sporen heeft achtergelaten, hebben weer andere behoeften. Bij die groep speelt de zorg dat de dader zijn gedrag zal veranderen een grote rol. Veel slachtoffers worden gemotiveerd door een gevoel van verantwoordelijkheid en menen dat de ontmoeting kan bijdragen aan meer inzicht bij de dader. Shapland en collega's stelden in hun onderzoek vast dat de eindovereenkomsten vooral betrekking hebben op het toekomstige gedrag van de dader. Daartoe behoren items als 'stay out of trouble' of 'avoid reoffending' en het participeren in een therapeutisch programma of in andersoortige positieve activiteiten zoals trainings- of scholingsprogramma's, met een nadruk op het aanpakken van criminogene problemen zoals drugs- of alcoholverslaving (Shapland et al., 2011, p. 151). Slachtoffers willen doorgaans dat de dader zijn leven weer op orde krijgt om aldus de kans op herhaling te verminderen, zodat anderen in de toekomst geen slachtoffer kunnen worden (zie ook o.a. Van Camp & Wemmers, 2013; Van Camp, 2017; Doak & O'Mahony, 2006).¹⁵ Uit Shapland's onderzoek blijkt opnieuw dat slechts relatief weinig slachtoffers prioriteit geven aan compensatie van de schade. De meeste onderzoeken naar tevredenheid van slachtoffers wijzen uit dat zij symbolisch herstel, vooral het verontschuldigende gebaar van de dader, het meest op prijs stellen. Slechts een kleine minderheid geeft voorrang aan materieel herstel (schadevergoeding) (zie ook Walgrave, 2011). Volgens de onderzoekers weerklinkt hierin de expliciete wens om toekomstige victimisatie te voorkomen en vooral de aspiratie om potentiële slachtoffers te behoeden voor de schade die zij zelf hadden geleden. De meerderheid van de slachtoffers ziet de rehabilitatie van de dader als een legitiem doel van 'hun' conferentie en plaatsen dat vooral in het verlengde van hun eigen behoeften. In feite waren alle slachtoffers erop gespitst om maatregelen te bespreken met betrekking tot de problemen van de dader. Die zorg betekent dus niet dat slachtofferbelangen zouden worden genegeerd, zoals soms wel eens wordt beweerd. Ook uit onderzoek van Tinneke Van Camp (2017) blijkt dat slachtoffers hoopten de dader van recidive af te houden. En ook hier ging hun prosociale zorg voor de dader aan deelname aan het gesprek vooraf. Het lijkt erop dat de ontmoeting die prosociale zorg niet zozeer produceert, maar eerder accommodeert (Van Camp, 2017, p. 691-692) Die zorg kan uitgelegd worden als de 'gunfactor van herstelrecht' (Van Stokkom, 2018). Bij het publiek lijken we overigens dezelfde overtuigingen aan te treffen. Onderzoek leert dat veel burgers eraan hechten dat de overgebrachte boodschap begrepen wordt door de dader en dat hij voornemens is zijn gedrag te veranderen. In hun ogen is dan pas daadwerkelijk recht gedaan (zie o.a. Funk et al., 2014).

15 Uit Shaplands onderzoek blijkt opnieuw dat slechts relatief weinig slachtoffers prioriteit geven aan compensatie van de schade. De meeste onderzoeken naar tevredenheid van slachtoffers wijzen uit dat zij symbolisch herstel, vooral het verontschuldigende gebaar van de dader, het meest op prijs stellen. Slechts een kleine minderheid geeft voorrang aan materieel herstel (schadevergoeding) (Walgrave, 2011).

Conclusies

Vooralsnog heeft de switch naar de 'hoe'-vraag – de 'werkzame factoren' die het relatieve succes van het herstelrecht kunnen verklaren – en het openen van de black box van herstelrechtelijke ontmoetingen weinig theoretische vernieuwingen gebracht. De meeste onderzoekers die zich op die switch hebben geworpen (o.a. Suzuki, 2020; Suzuki & Yuan, 2021; Jonas-van Dijk et al., 2023), bieden uitstekende overzichten, maar zijn er nog niet in geslaagd vernieuwende hypothesen te ontwikkelen. De studie van Bolitho over memory reconsolidation en studies die zich richten op cognitieve hertaxatie lijken wel een nieuwe, veelbelovende weg te openen. De confrontatie an sich – de presentie en verschijning van de wederpartij, inclusief uitingen en non-verbale signalen – noodzaakt tot een herbeoordeling van het gebeurde, die al in het begin van de ontmoeting op gang kan komen, bijvoorbeeld als het slachtoffer ervaart dat de dader oprecht kwetsbaar of zoekende is. De confrontatie bewerkstelligt een heroriëntatie die voor beide partijen het startpunt kan zijn voor verlichting van pijnlijke of angstige gevoelens.

Lange tijd is gesuggereerd dat de herstelrechtelijke procedure beperkt diende te worden tot gesprekken met jeugdige daders die relatief lichte delicten hebben begaan. Het is hoog tijd afstand te nemen van die gedachte. In de context van geweldsdelicten kunnen gunstige resultaten worden behaald in termen van verwerking van leed en ontwikkeling van een toekomstgerichte oriëntatie, zowel voor slachtoffers als voor daders. Daarbij speelt dat slachtoffers met veel vragen zitten en behoefte hebben aan symbolisch herstel (erkenning, waaronder het ontvangen van een verontschuldiging). Opmerkelijk is dat een flink deel van de slachtoffers wordt gemotiveerd door een gevoel van verantwoordelijkheid; zij hopen dat de ontmoeting op haar beurt kan bijdragen aan een verantwoordelijke houding bij de dader.

Door de focus op 'werkzame factoren' zouden we uit het oog kunnen verliezen dat het overgrote deel van de deelnemers tevreden is over de ontmoeting. Er is aan de wens voldaan dat ze serieus worden genomen en hun kant van de zaak kunnen vertellen. Bovendien stelt de ontmoeting slachtoffers in staat om, ondanks het gebeurde, de menselijke kant van daders te herkennen (Suzuki, 2020). Zoals gezegd, in conferenties met jeugdige daders die slechts halfhartig betrokken zijn of zich overmand voelen door de setting (inclusief de daarbij aanwezige politiemensen), ligt dat vaak anders (Van Stokkom, 2019). Niet alle programma's voldoen even goed aan de (ethische) uitgangspunten van het herstelrecht, waaronder het vereiste om agressieve en veroordelende vormen van aanspreken achterwege te laten.

Literatuur

Armour, M., & Sliva, S. (2016). How does it work? Mechanisms of action in an in-prison restorative justice program. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(3), 1-26.

Armour, M., & Umbreit, M. (2018). *Violence, restorative justice and forgiveness: Dyadic forgiveness and energy shifts in restorative justice dialogue*. Jessica Kingsley Press.

- Bazemore, G., & Walgrave, L. (1999). Restorative juvenile justice: In search of fundamentals and an outline for systemic reform. In G. Bazemore, & L. Walgrave (Eds.), *Restorative juvenile justice: Repairing the harm of youth crime* (pp. 45-74). Criminal Justice Press.
- Bolitho, J. (2015). Putting justice needs first: A case study of best practice in restorative justice. *Restorative Justice. An International Journal*, 3(2), 256-281.
- Bolitho, J. (2017). Inside the restorative justice black box: The role of memory reconsolidation in transforming the emotional impact of violent crime on victims. *International Review of Victimology*, 23(3), 233-255.
- Bolitho, J., & Bruce, J. (2017). Science, art and alchemy: Best practice in facilitating restorative justice. *Contemporary Justice Review*, 20(3), 336-362.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press.
- Braithwaite, J., & Braithwaite, V. (2001). Shame, shame management and regulation. In E. Ahmed et al., *Shame management through reintegration* (pp. 3-69). Cambridge University Press.
- Bruce, J., & Bolitho, J. (2019). On being 'good sad' and other conundrums: Mapping emotion in post sentencing restorative justice. *The International Journal of Restorative Justice*, 2(3), 389-407.
- Buruma, Y. (2004). Doubts on the upsurge of the victim's role in criminal law. In H. Kaptein, & M. Malsch (Eds.), *Crime, victims and justice. Essays on principles and practice* (pp. 1-15). Ashgate.
- Chapman, T., & Chapman, A. (2016). Forgiveness in restorative justice: Experienced but not heard? *Oxford Journal of Law and Religion*, 5(1), 135-152.
- Daly, K. (2005). A tale of two studies: Restorative justice from a victim's perspective. In E. Elliott, & R. M. Gordon (Eds.), *New directions in restorative justice: Issues, practice, evaluation* (pp. 152-174). Willan Publishing.
- Doak, J., & O'Mahony, D. (2006). The vengeful victim? Assessing the attitudes of victims participating in restorative youth conferencing. *International Review of Victimology*, 13(2), 157-177.
- Ecker, B., Ticic, R., & Hulley, L. (2012). *Unlocking the emotional brain: Eliminating symptoms at their roots using memory reconsolidation*. Routledge.
- Elbers, N., Becx, I., & Lauwaert, K. (2020). *Herstelrecht als duurzaam alternatief voor het strafrecht*. Vrije Universiteit Amsterdam.
- Fischer, A., & Pauw, L. (2022). Een emotiewetenschappelijk perspectief op herstelrecht. In J. Claessen, & A. van Hoek (Eds.), *Herstelrecht door de ogen van ...* (pp. 139-154). Boom juridisch.
- Funk, F., McGeer, V., & Gollwitzer, M. (2014). Get the message: Punishment is satisfying if the transgressor responds to its communicative intent. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40(8), 986-997.
- Halperin, E., Porat, R., Tamir, M., & Gross, J. (2013). Can emotion regulation change political attitudes in intractable conflicts? From the laboratory to the field. *Psychological Science*, 24(1), 106-111.
- Hansen, T., & Umbreit, M. (2018). State of knowledge. Four decades of victim-offender mediation research and practice: The evidence. *Conflict Resolution Quarterly*, 36(2), 99-113.
- Harris, N., & Maruna, D. (2006). Shame, shaming and restorative justice. A critical appraisal. In D. Sullivan, & L. Tiftt (Eds.), *Handbook of restorative justice. A global perspective* (pp. 452-462). Routledge.
- Hough, M. (2010). Gold standard or fools' gold? The pursuit of certainty in experimental criminology. *Criminology & Criminal Justice*, 10(1), 11-22.

- Jonas-van Dijk, J., & Zebel, S. (2019). Aanknopingspunten en handreikingen voor slachtofferbewust werken bij de reclassering. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 19(2), 57-62.
- Jonas-van Dijk, J., Zebel, S., Claessen, J., & Nelen, H. (2020). Victim-offender mediation and reduced reoffending: Gauging the self-selection bias. *Crime & Delinquency*, 66(6-7), 949-972.
- Jonas-van Dijk, J., Zebel, S., Claessen, J., & Nelen, H. (2021). The psychological impact of participation in victim-offender mediation on offenders: Evidence for increased compunction and victim empathy. *Frontiers in Psychology*, 21. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.812629>
- Jonas-van Dijk, J., Zebel, S., Claessen, J., & Nelen, H. (2023). How can the victim-offender mediation process contribute to a lower risk of reoffending? A synthesis literature review. *The International Journal of Restorative Justice*. <https://doi.org/10.5553/TIJRJ.000144>
- Langdon, J. J. (2016). Talk it out: Toward a narrative theory of community conferencing. *Contemporary Justice Review*, 19(1), 19-30.
- Lanterman, J. L. (2021). Models versus mechanisms: The need to crack the black box of restorative justice. *British Journal of Community Justice*, 17(1), 60-77.
- Lauwaert, K., & Aertsens, I. (2016). With a little help from a friend: Desistance through victim-offender mediation in Belgium. *Restorative Justice*, 4(3), 345-368.
- Laxminarayan, M., & Wolthuis, A. (2015). Hindernissen voor een ruimer gebruik van herstelrecht. Bevindingen van een Europees onderzoek. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 15(4), 25-40.
- Marshall, T. (1999). *Restorative justice: An overview*. Home Office, Research Development and Statistics Directorate.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and reclaim their lives*. American Psychological Association.
- McCold, P., & Wachtel, T. (2002). Restorative justice theory validation. In E. Weitekamp, & H. J. Kerner (Eds.), *Restorative justice: Theoretical foundations* (pp. 110-142). Willan Publishing.
- Peleg-Koriat, I., & Weimann-Saks, D. (2019). The attitudes of prisoners towards participation in restorative justice procedures. *The International Journal of Restorative Justice*, 2(1), 49-72.
- Piggott, E., & Wood, W. (2018). Does restorative justice reduce recidivism? Assessing evidence and claims about restorative justice and reoffending. In T. Gravelides (Ed.), *Routledge international handbook of restorative justice* (pp. 387-404). Routledge.
- Quinney, B., Wenzel, M., & Woodyatt, L. (2022). Truth is its own reward: Completeness of information, the feeling of truth knowing, and victims' closure. *British Journal of Social Psychology*, 61, 389-409.
- Retzinger, S., & Scheff, T. (1996). Strategy for community conferences: Emotions and social bonds. In B. Galaway, & J. Hudson (Eds.), *Restorative justice: International perspectives* (pp. 315-336). Criminal Justice Press.
- Rimé, B. (2009). Emotion elicits the social sharing of emotion: Theory and empirical review. *Emotion Review*, 1, 60-85.
- Rossner, M. (2013). *Just emotions: Rituals of restorative justice*. Oxford University Press.
- Scheff, T., & Retzinger, S. (1991). *Emotions and violence. Shame and rage in destructive conflicts*. Lexington Books.
- Shapland, J. (2016). Forgiveness and restorative justice: Is it necessary? Is it helpful? *Oxford Journal of Law and Religion*, 5(1), 94-112.
- Shapland, J., Robinson, G., & Sorsby, A. (2011). *Restorative justice in practice: Evaluating what works for victims and offenders*. Routledge.

- Sherman, L. (1993). Defiance, deterrence and irrelevance: A theory of the criminal sanction. *Journal of Research in Crime & Delinquency*, 30(4), 445-473.
- Sherman, L., Strang, H., Mayo-Wilson, E., Woods, D. J., & Ariel, B. (2015a). Are restorative justice conferences effective in reducing repeat offending? Findings from a Campbell systematic review. *Journal of Quantitative Criminology*, 31(1), 1-24.
- Sherman, L., Strang, H., Barnes, G., Woods, D. J., Bennett, S., Inkpen, N., Newbury-Birch, D., Rossner, M., Angel, C., Mearns, M., & Slothower, M. (2015b). Twelve experiments in restorative justice: The Jerry Lee program of randomized trials of restorative justice conferences. *Journal of Experimental Criminology*, 11(4), 501-540.
- Strang, H., Sherman, L. W., Woods, D., & Barnes, G. (2011). *Experiments in restorative policing: Final report on the Canberra Reintegrative Shaming Experiments (RISE)*. Australian Institute of Criminology.
- Strang, H., Sherman, L. W., Mayo-Wilson, E., Woods, D., & Ariel, B. (2013). Restorative Justice Conferencing (RJC) using face-to-face meetings of offenders and victims: Effects on offender recidivism and victim satisfaction. A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 9(1), 1-59.
- Suzuki, M. (2020). From 'what works' to 'how it works' in research on restorative justice conferencing: The concept of readiness. *The International Journal of Restorative Justice*, 3(3), 356-373.
- Suzuki, M., & Wood, W. R. (2017). Is restorative justice conferencing appropriate for youth offenders? *Criminology & Criminal Justice*, 18, 450-467.
- Suzuki, M., & Yuan, X. (2021). How does restorative justice work? A qualitative metasynthesis. *Criminal Justice and Behavior*, 48(10), 1347-1365.
- Tilley, N. (2009). Sherman vs. Sherman: realism vs rhetoric. *Criminology & Criminal Justice*, 9(2), 135-144.
- Tyler, T. R. (2006). Restorative justice and procedural justice: Dealing with rule breaking. *Journal of Social Issues*, 62(2), 307-326.
- Tyler, T. R., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G. C., & Woods, D. (2007). Reintegrative shaming, procedural justice, and recidivism: The engagement of offenders' psychological mechanisms in the Canberra RISE drinking-and-driving experiment. *Law and Society Review*, 41(3), 553-585.
- Van Camp, T. (2017). Understanding victim participation in restorative practices: Looking for justice for oneself as well as for others. *European Journal of Criminology*, 14(6), 679-696.
- Van Camp, T., & Wemmers, J.-A. (2013). Victim satisfaction with restorative justice: More than simply procedural justice. *International Review of Victimology*, 19(2), 117-143.
- Van Ness, D., & Strong, K. (2006). *Restoring justice: An introduction to restorative justice* (3e ed.). LexisNexis/Anderson Publishing.
- Van Stokkom, B. (2002). Moral emotions in restorative justice conferences: Managing shame, designing empathy. *Theoretical Criminology*, 6(3), 339-360.
- Van Stokkom, B. (2018). De gunfactor van herstelrecht. Clementie, compassie en de zorg om de dader. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 18(3), 33-49.
- Van Stokkom, B. (2019). Complying with display rules: The 'managed heart' in restorative justice. Complementing ritual theories of emotional bonding. *The International Journal of Restorative Justice*, 2(3), 429-450.
- Van Vuuren, M., & Van Vuuren-Verkerk, K. (2022). De daad van het woord: een communicatiewetenschappelijk perspectief op herstelrecht. In J. Claessen, & A. van Hoek (Red.), *Herstelrecht door de ogen van ...* (pp. 455-469). Boom juridisch.

- Walgrave, L. (2000). How pure can a maximalist approach to restorative justice remain? Or can a purist model of restorative justice become maximalist? *Contemporary Justice Review*, 3(4), 415-432.
- Walgrave, L. (2011). Investigating the potentials of restorative justice practice. *Journal of Law & Policy*, 36(1), 91-139.
- Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation: Beyond the risk paradigm*. Routledge.
- Winslade, J., & Monk, G. (2000). *Narrative mediation: A new approach to conflict resolution*. Jossey-Bass.
- Zappavigna, M., & Martin, J. R. (2018). *Discourse and diversionary justice: An analysis of youth justice conferencing*. Palgrave Macmillan.